

Samouprava – osvoboditev vseh spon

gre. Vedno je bil človek, pred katerim nisem imel strahu ali nerazumevanja. Pred nekaj leti sva se srečala na Velem polju. On je tja zahajal na počitek. Zelo rad je imel planine in naravo. Tudi fotografiral je. Imela sva majhen ustni tečaj o tem, kako naj fotografira in kaj naj fotografira. Gojil je ljubezen do fotografije, kljub temu, da se ni tako intenzivno ukvarjal s tem, saj ni imel časa. Rad bi se pa, vendar kot državnik, ki je imel toliko obveznosti, tega ni mogel. Še na Velem polju ni počival. Pisal je in študiral.

Lani jeseni sva se spet srečala v ateljeju pri mojstru Batiču, ko ga je modeliral. V razgovoru sva prišla do tega, da bi ga portretiral, fotografiral. Takoj sem se odzval, ker sem videl, da je bil zelo dobro razpoložen. Sploh se ni videlo, da je bolan. Tako sem napravil te slike. Z le-timi so bili on in sodelavci v kabinetu zelo zadovoljni. To je bolj resen portret, eden njegovih najboljših. Potem se nisva več videla. Batič je njegov portret končal in mislim, da je narejen že tudi odleber. Kolikor jaz lahko presodim je zelo dober.

Vedno je tudi rad govoril o planinah. Želel si je, da bi se spet srečali na Velem polju. Vabil me je, da bi šel z njim gor. Bil je zelo hud, ko se je razpravljalo, da bi na Velem polje speljali cesto. S tem bi se ta kraj spremenil v množično izletniško točko – za obisk z avtomobilom. Bil je zelo proti, čeprav ni imel ničesar proti množičnemu izletništvu. Zavzemal se je le za varstvo narave. Naravo je izredno ljubil. Poznal je veliko rastlin in pripovedoval mi je o nekem drevesnem mahu, ki ga je stalno nabiral. Iz njega si je kuhal zdravilni čaj za želodec, ker je imel premalo kisline. Ta čaj mu je želodčno kislino uravnaval in rekel je, da mu to zelo koristi, saj se po tem čaju zelo dobro počuti. Ljubil in spoštoval je naravo in se nanjo tudi spoznal.

Prihajal je peš

Cankar – Simončičeva, poslovodja
fotografije Titova 40
Tovariša Kardelja se spominjam še iz ča-

Samoupravljanje je bilo vedno neločljiv del pojma socializma. Prisotno je bilo v Pariški komuni, prisotno je bilo v Leninovih sovjetskih, prisotno je bilo v vseh velikih socialističnih revolucijah množic, kakršna je bila tudi naša, v nekaterih oblikah in elementih pa je prisotno v celotni svetovni socialistični praksi. Specifične zgodovinske razmere, v katerih se je doslej razvijala socialistična revolucija in socialistična praksa v svojih prehodnih oblikah, so povzročile, da je bil razvoj samoupravnih oblik socialističnih proizvodnih odnosov zaviran in marsikje zavrt za daljšo dobo. To dejstvo je omogočalo tendence, da bi se specifični državno-lastninski monopol, ki je nujen v prvih obdobjih socialistične revolucije, sprevrgel v nekakšen monopol tehnirokratske strukture v proizvodnih odnosih. Seveda bi bilo preveč, če bi hotel podrobneje ocenjevati zgodovinske razmere in njihove posledice za socialistično prakso. Vendar bi rad še enkrat poudaril, da naše socialistično samoupravljanje ni nikakršen poseben model socializma, ki bi bil od druge socialistične prakse ločen s špansko steno, ampak je razvojna faza, ki jo v takšni ali drugačni obliki doživlja ali mora doživeti celotna socialistična praksa. Potemtakem socialistično samoupravljanje v Jugoslaviji ni nikakršna posebnost, ki bi jo narekovale izključno specifične jugoslovanske razmere in potrebe, marveč je bistven razvojni element zgodovinske epohe, ki ji pravimo prehod od kapitalizma k višjim oblikam socialističnih proizvodnih odnosov. Ti odnosi bodo dozorevali v svobodno skupnost proizvajalcev in s tem šele ustvarili razmere za razvoj družbe, ki bo temeljila na načelih komunizma. Kajti komunizem ni samo razdelitev po potrebah ljudi, ampak tudi ustvarjalna svoboda človeka, kajti oboje je pogoj za vsestranski razvoj in polno izražanje osebnosti človeka kot svobodnega in obenem v humanističnem smislu odgovornega družbenega bitja.

SAMOUPRAVLJANJE SE JE OBLIKOVALO V REVOLUCIJI

Sprašujete, kdaj smo se pri nas odločili za samoupravljanje. Vsaka prava revolucija množic je dejansko najneposrednejša oblika samoupravljanja. Taka je bila tudi naša revolucija. Že nastajanje partizanskih odredov je bilo izraz samoupravne revolucionarne volje množic. Osvobodilna fronta je bila zgrajena prav tako na samoupravljanju množic. Na tej samoupravni revolucionarni akciji so nastali tudi organi ljudske oblasti. Upravljanje gospodarskih virov na svobodnem ozemlju je bilo prav tako samoupravno. Potemtakem samoupravljanje ni nastalo šele po revoluciji, ampak v samem toku te revolucije, v narodnoosvobodilnem boju, v

prvih revolucionarnih aktih ljudske oblasti.

Načelno tudi v povojnih letih nismo nikoli odstopili od teze, da mora moč ljudskih množic tudi pri socialističnem delu in graditvi socialističnih družbenih odnosov priti čimbolj neposredno do izraza v ustreznih demokratičnih in samoupravnih oblikah. Začetne oblike takih odnosov so bile dejansko prisotne ves čas tudi v prvih povojnih letih. Vendar je treba upoštevati po eni strani izredno težke razmere, v katerih se je tedaj obnavljala naša dežela in ki so terjale skrajno varčnost in solidarnost, ter hkrati skrajno centralizacijo upravljanja stvari pa tudi ljudi, po drugi pa rastoči tehnirokratski pritisk, ki je lasten epohi, v kateri živimo. Oboje je povzročilo, da so bili ti začetki samoupravljanja zavrti v svojem razvoju in potisnjeni na stranski tir. To je bilo še zlasti mogoče, ker je na vso našo družbeno zavest takrat močno pritiskal stalinizem, ki je bil pravzaprav najbolj dosledno izpeljana ideologija tehnirokratskega monopola v družbi, usmerjeni v socializem.

Spopad s Stalinom je znova »rehabilitiral« samoupravne in demokratične oblike, ki so nastale v naši revoluciji. Izredno povečane ekonomske in druge težave, ki so nastale zaradi skoraj popolne ekonomske blokade Jugoslavije, pa so ustvarile tudi objektivno nujnost velike samoupravne pobude najširših delovnih množic. Podpora, ki so jo takrat dajali naši delavci politiki Zveze komunistov, je tako avtomatsko preraščala v razne oblike samoupravne iniciative po naših tovarnah. To dejstvo je – tudi ne glede na teoretične in idejne predpostavke naše socialistične revolucije in ne glede na našo

prakso v času narodnoosvobodilne vojne – samo po sebi nakazalo nadaljno pot naše revolucije v smislu socialističnega samoupravljanja. Ti trije faktorji v celoti so bili potemtakem razlog, da se je Zveza komunistov Jugoslavije odločila za odločnejšo preobrazbo proizvodnih odnosov v smislu socialističnega samoupravljanja. Prve akcije v tem smislu so bile predvsem politične akcije Zveze komunistov po tovarnah. Tako so nastajali prvi delavski sveti ali podobne organizacije v naših delovnih organizacijah že v teku 1949. leta. Toda prva načelna odločitev o sistematičnem razvijanju samoupravnih oblik socialističnih proizvodnih odnosov je bila sprejeta, kolikor se spominjam, spomladi ali v začetku poletja 1949, na sestanku, ki smo ga imeli pri tovarišu Titu v Splitu. Na osnovi dotedanjih izkušenj, ki smo jih analizirali, in ki so bile v glavnem zelo pozitivne, in pa pobude tovariša Tita, ki je dal tem samoupravnim težnjam vso podporo, smo se takrat odločili, da je treba pripraviti celovito akcijo za samoupravno preobrazbo celotnega upravljanja družbenih proizvodnih sredstev.

BILI SO ODPORI

Toda že takrat smo naleteli na hude ovire, deloma zaradi objektivnih težav kot tudi zaradi zavestnih ali podzavestnih odporov že v precejšnji meri zbirokratizirane tehnostrukture proizvodnje v naši družbi. Zato je bilo potrebno, da se vodstvo Zveze komunistov in zvezna vlada odločnejše angažirata v spopadu s temi odpori. To je bilo storjeno s

KLENA PRODORNOST – Naši marksistični misli mora biti tuje capljanje na mestu, v okornih dogmah, v subjektivističnih konstrukcijah, v navadah in pragmatizmu.

težko ječo in zaporom res ni bilo bistvene razlike.«

O prestajanju kazni v Zábeli pri Požarevcu je povedal naslednje:

»V Zábeli sem našel mnogo dobrih tovarišev. To je bil res dober kolektiv. V začetku so me sicer ločili od starejših tovarišev, ker so bili mladoletniki zaprti v posebnem poslopju. Vendar pa smo le nekako vzdrževali stike. Delu tovarišev, ki so bili v kaznilnici že pred nami, smo se morali zahvaliti, da smo se zelo organizirano vključili v študij. Našli smo še kar dobro knjižnico marksistične literature, imeli pa smo tudi druge knjige s področja družbenih ved, filozofije, zgodovine, ekonomike. Mnogo sem delal tudi v krožkih in samostojno. Tako je bil zame požarevski zapor pravzaprav zelo dobra šola. Spočetka je bil v kaznilnici sicer velik nered, ki nam je koristil. Hrano smo imeli zelo slabo, ker so vsi kradli – uprava in pazniki. Materialna stran je bila obupna, pa tudi v drugem pogledu so bile razmere za-

lostne – za sto dinarjev si lahko podkupil paznika in dobil v zapor marsikaj. Zato smo imeli dobro knjižnico. Kmalu pa so nastale spremembe. Pravzaprav se je spremenila uprava. Materialni položaj se je zboljšal, vse drugo pa poslabšalo. Z gmotnega vidika smo živeli zelo težko, dostikrat smo malone stradali. Partijska organizacija v Jugoslaviji je bila takrat zelo oslABLJANA in zato do leta 1931 od zunaj nismo dobivali skoraj nobene pomoči. Navezani smo bili na tisto, kar so nam pošiljali od doma, od onod pa smo dobivali malo, ker smo bili samo proletarski otroci in zatorej nismo mogli mnogo zahtevati od svojih. Ko je pozneje bolj začela delovati Rdeča pomoč, so se razmere zboljšale.

»V Zábeli smo se večkrat uprli, prirejali smo gladovne stavke in tako smo po vrsti razširjali naše pravice. Na primer mi, mladoletniki, politični obsojenci in starejši tovariši politični kaznjenci smo začeli gladovno stavko, da bi nas združili, ker smo bili zaprti ločeno v dveh poslopih. Naposled smo to dosegli...«

torji in predstavniki CK iz tujine. Zvečine največkrat niso poznali ali pa so zelo površno poznali konkretne razmere, v katerih so se bojevale naše partijske organizacije, vendar so bili zmeraj pripravljeni dati končne ocene in instrukcije. Delali so po ustaljenih shemah, ki so veljale za vso Evropo, in zatorej jim »ni bilo težko« vsakokrat najti

navodila za delo ne glede na to, koliko je bilo vse to realno ali ne. Dejansko so frakcijski boji v Partiji, dolgotrajno bivanje v zamejstvu brez zveze s konkretnimi problemi v deželi kakor tudi dejstvo, da so začele metode kominterne v sodelovanju s posameznimi kompartijami kazati številna znamenja birokratizma in shematizma, povzročili, da so

Tito in Kardelj na 1. konferenci nevrščenih držav v Beogradu leta 1961. V ozadju Veljko Vlahović in Vladimir Bakarić.

Prva srečanja s Titom

Edvard Kardelj je bil eden najtesnejših sodelavcev tovariša Tita. Srečanje leta 1934 je opisal takole:

»Tovariš Tito je prišel kot delegat CK na pokrajinsko konferenco Partije za Slovenijo v Medvodah blizu Ljubljane. Sestala sva se v stanovanju Bojana Stupice, sedanjega gle-

dališkega režiserja. Tega se dobro spominjam. Spominjam se celo, kako je bil oblečen.

Da bi lahko povedal svoje vtise o tem srečanju, moram najprej povedati svoje vtise o mnogih drugih podobnih srečanjih z ilegalci. K nam so prihajali mnogi instruk-

prvim formalnim državnim aktom o tem, ki sta ga podpisala Boris Kidrič kot predsednik gospodarskega sveta vlade in Djuro Salaj kot predsednik sindikata. Tudi sam sem sodeloval pri oblikovanju tega dokumenta, ki je bil dejansko prva uradna formulacija sklepe, ki smo jih napravili na sestanku v Splitu. Že takrat smo razpravljali tudi o nujnosti, da se vsi ti odnosi regulirajo z zakonom, toda ocenili smo, da je za to še prekmalu in da si moramo v praksi pridobiti še dodatne izkušnje. Zato je bil prvi zakon o samoupravljanju sprejet šele naslednje leto.

Dejstvo, da se je v Jugoslaviji samoupravljanje močneje razvilo kot drugod, je potemtakem rezultat posebnosti objektivnih in subjektivnih razmer, v katerih se je razvijala naša revolucija, toda sam razvoj socialističnega samoupravljanja je neločljiv sestavni del sodobnega socializma kot svetovnega zgodovinskega procesa sploh.

DELAVSKE RAZREDE MORA OBVLADATI SVOJE DELO

Seveda je borbena strnjost delavskega razreda največja v trenutkih odprtih konfliktov in revolucionarnih spopadov. Toda to dejstvo nima nič skupnega z vprašanjem o naravi in vlogi delavskega razreda v naši družbi oziroma s tezo, da delavski razred preneha biti delavski razred, če bolje živi. Seveda je nemogoče trditi, da je delavski razred pri nas isto, kar je bil nekoč. Bistvo razrednega konflikta kapitalistične družbe je v tem, da delavec razpolaga samo s svojo delovno silo na delovnem trgu, tisti, ki razpolaga z njegovim presežnim delom oziroma z njegovim minulim delom, tj. s kapitalom, pa vlada pogojem, sredstvom in rezultatom dela. Smoter socializma je spajanje dela in kapitala na temeljih družbene lastnine proizvajalnih sredstev in samoupravljanje delavca v združenem delu. Bistvena razlika med delavskim razredom v naši družbi in v kapitalističnem sistemu je potemtakem prav v tem, da je toliko manj razred, kolikor uspešneje premaguje ostanke stare razredne družbe. Ti ostanki pa se ne pojavljajo samo v obliki klasične privatno-kapitalistične lastnine, ampak tudi v obliki dejanskega monopolističnega razpolaganja z družbenim kapitalom. Zato so elementi razrednega boja ne samo še vedno prisotni, ampak tudi neobhodni. Poudarjati pomen razrednega boja v takih razmerah pomeni imeti jasen koncept zgodovinskega procesa osvoboditve dela. Po drugi strani pa se razširja krog ljudi, ki v

sistemu socialističnega samoupravljanja predstavljajo delavski razred. V kapitalističnem sistemu žive, zlasti v razvitih deželah, močni sloji, ki stojijo, kakor je rekel Marx, z eno nogo v buržoaznem razredu, z drugo v proletarskem. V naši družbi se možnosti za monopolistično razpolaganje z družbenim kapitalom stalno zmanjšujejo, v ustavnem sistemu pa so dejansko take možnosti pravno obsojene kot nezakonite. Tak razvoj ustvarja možnosti, da se odnosi med ljudmi v naši družbi v vse večji meri in v vse širšem krogu razvijajo izključno samo kot odnosi v delu, s čimer tudi v razdelitvi čedalje bolj prevladuje princip delitve po delu. O enotnem delavskem razredu, ne glede na kvalifikacijo in izobrazbo, lahko govorimo toliko, kolikor družbeni položaj človeka dejansko določata samo njegovo delo in njegov osebni dohodek po družbeno vzpostavljenih merilih za razdelitev na osnovi kvantitete in kvalitete dela. Potemtakem pojem delavskega razreda zajema vse, ki imajo istoveten položaj v proizvodnih odnosih socialistične družbe, se pravi, istoveten delovni položaj v družbi in v razmerju do skupnega družbenega kapitala, to je, v sistemu družbene reprodukcije. V tem procesu se ostanki razrednih odnosov, se pravi, monopolističnega razpolaganja z družbenimi sredstvi — ne glede na neenakomeren oziroma večkrat cikcakasti razvoj — vse bolj zmanjšujejo, z njimi vred pa tudi razredni konflikti, pa tudi sam delavski razred je s tem postopno vse manj razred. V tem procesu se pravzaprav izraža Marxova misel, da delavski razred, ko osvobaja sebe, obenem osvobaja družbo vseh oblik razrednega gospodarstva.

KRČIMO POT

Potemtakem imate prav, ko si postavljate vprašanje, ali se pri nas poleg ostankov razrednega boja ne uveljavlja tudi še neki drugi proces. Ta proces je dejansko nastajanje svobodne asociacije proizvajalcev, na tej poti pa ima razvoj samoupravljanja kot oblike socialističnega združenega dela izredno pomembno in v marsičem odločilno zgodovinsko vlogo. Ta razvoj seveda zahteva celo zgodovinsko epoho. Naša družba dela v tej smeri prve korake, ki pa jih še vedno zavirajo ostanki odnosov stare razredne družbe. Le-ti ne izvirajo samo iz miselnega konservativizma, ampak jih porajajo tudi objektivne zakonitosti razvoja proizvajalnih sil. Z drugimi besedami, možnosti obstoja privatnolastninskih in drugih monopolistič-

nolastninskih oblik v proizvodnih odnosih pri nas še vedno zgodovinsko izčrpane. In zato se pri nas vedno znova pojavljajo tendence bodisi privatizacije ali pa tehno-birokratskega monopola nad sredstvi za proizvodnjo. In zato prav zavoljo tega, ker usmerjamo celotni družbeni razvoj k svobodni skupnosti proizvajalcev, na osnovi takega samoupravnega in demokratičnega položaja človeka, ki bo omogočil poln razvoj njegovih ustvarjalnih sil, ne smemo pozabiti, da je tudi razredni boj, se pravi, boj proti ostankom starega razrednega sistema in poskusom uveljavljanja starih odnosov v novih oblikah, eno bistvenih in odločilnih sredstev v boju za smoter, ki si ga je postavila naša revolucija, se pravi, za osvoboditev dela oziroma delovnega človeka.

K JUTRIŠNJEMU DNEVU ...

Ob svojem 69. rojstnem dnevu se tovariš Edvard, ko so mu tovariši zaželeli vse najlepše ob tem prazniku, ni hotel pogovarjati o svojem zdravstvenem stanju, temveč jih je želel spodbuditi, da si bodo tudi njegovi tovariši še z večjo vnemo prizadevali za razvoj naše družbe. Opozoril je, da je treba vso skrb posvetiti predvsem razvoju občin in krajevni skupnosti, in dodal, da je XI. kongres ZKJ to pomembno vprašanje premalo upošteval. Prepričan je bil, da je potrebno v vsaki komuni, v krajevni skupnosti ali občini uresničevati osnovno misel samoupravnega socializma, saj se prav tukaj odločilno stekajo vsi dejavniki: občan kot posameznik, družba in občan kot delavec ter država. Misel, ki jo je izrekel tovariš Kardelj, zahteva ne samo večjo dejavnost vseh zavestnih sil na področju preoblikovanja odnosov, ki se danes v občinah še vedno marsikdaj oblikujejo v kalupih, ki jih oblikuje zgodovina, posamezniki in druge objektivne okoliščine, temveč zahteva tudi preobrazbo zavesti vseh delavcev in občanov. Morda se moramo ob tem spomniti njegove utemeljitve za kaj smo zamenjali izraz državljan z besedo občan. Menil je, da državljan, v pojmu kot se je oblikoval v francoski revoluciji, v slovenskem prevodu ne odraža polnega pomena besede, niti ne zadovoljuje potreb naše sodobne socialistične in samoupravne družbe, v kateri je človek vse manj državljan, se pravi, podložnik države, vse bolj pa enakopravni član samoupravljalne skupnosti.

Razvoj samoupravne socialistične družbe, ki jo je v veliki meri soustvarjal tudi tovariš Edvard Kardelj, je stkan iz vrste ljudi in dogodkov, iz vsakodnevnega dela in nalog, s katerimi se srečujemo, teoretične osnove pa so le napotila, po katerih mora vsakdo oblikovati svoj jutrišnji dan.

Besede dobijo zven, ko postanejo resnične, dejanja, ko obrodijo sadove. Kljub tragičnemu dogodku, veliki izgubi za našo samoupravno socialistično družbo ostaja izročilo, ki bo polno zaživel le ob naporih vseh delavcev in občanov.

sov, ko je kot fotoamater hodil na Cankarjevo razvijati oziroma kupovat filme. Presenetilo me je to, kako je bil preprost. Včasih sem pogledala, če je res prišel sam in peš. To me je zmeraj čudilo... Bil je kot navaden državljan in je kot mi vsi tudi on veliko hodil peš.

Zame je on simbol revolucionarja. Jaz sama sem starejša generacija, ki je vse to preživela, vsa ta leta. Za vsakim posebej mi je žal. Vse svoje življenje so delali in imajo izredne zasluge, ki jih mi danes komaj dojemamo.

Poslušala sem le njegov glas

Nuša Kerševan, predsednica Izvršnega sveta občine Center

Tovariš Kardelj mi je poseblejal revolucijo in reči moram, da sem vedno z izredno zavzetostjo poslušala njegove referate.

Bilo je v klubu delegatov. Stenografska ekipa se je menjavala tako da je vsak stenograf pisal četrto ure, potem ga je nasledil drug stenograf. Spominim se, da sem prišla v dvorano in nisem upala pogledati okrog sebe, kje sedi tovariš Kardelj. Potem sem slišala samo njegov glas. Stenografinja pred mano mi je samo rekla: »Začni!« Začela sem pisati v strahu, ali bo vse napisano. Nobenega magnetofona ni bilo. Samo od mene je bilo odvisno, kako bom zapisala, da bo vse zajeto. Ko sem svoj stenograf dešifrirala in pisala, sem potem ponovno pretehtala ali sem vsako besedo napisala v takšni stavčni zvezi in povezavi, kot je prav.

Njegova dela in njegove besede so nam bile vsa ta leta vodilo za naše delo. Mislim, da se danes še ne zavedamo kako huda

»Višji družbeni interes« je lahko resničen, tak, da je od njega res odvisen obstanek in napredek socialistične družbe ali nacionalne skupnosti ali delovne organizacije, in ga zato tudi samoupravni delovni človek ne občuti kot nasilje. Lahko pa je tudi neresničen, izraz etastičnih dogem, jalovega subjektivizma, tehnokratskih konstrukcij, dominacije določenega parcialnega interesa, nacionalno-hegemonističnih ambicij, egoističnega partikularizma, težnje za privilegiji in parazitizmom, se pravi za življenjem na račun tujega dela itd.

-Beličke o naši družbeni kritiki-

bili posamezni komunisti v emigraciji in v vodstvu KPJ čedalje manj revolucionarni, čedalje bolj pa uradniki. Jasno je, da je Partija morala nositi zelo težko breme posledic takega stanja.

Tovariš Tito pa ni bil funkcionar takšnega kova. On se ni dal odtrgati od baze gibanja, zmeraj je ostal revolucionar. Zato ni trpel shem in tudi sam je bil daleč od vsakega shematizma. Zato tudi med najinim prvim srečanjem in na pokrajinski partijski konferenci v Medvodah ni tako zlahka povedal sodbe, marveč se je spuščal v probleme, poslušal podatke in argumente in šele po vsem tem izrekel svoje mnenje, svoje predloge in sugestije. Prav to je bilo vzrok, da si je takoj pridobil zaupanje vseh nas. Bodisi da je kritiziral naše gledanje, bodisi da ga je sprejel, vselej smo bili prepričani, da svoje sodbe ni dal na podlagi nekakšnih shem, marveč na podlagi prizadevanja, da bi se čim bolj vglobil v konkretni problem boja, ki ga je bilo treba reševati. Ravno zato nam je v resnici pomagal pri delu in pripomogel k razjasnjevanju odprtih vprašanj. Na tem je tudi slonelo zaupanje, ki so ga vanj imeli naši partijski kadri.

Vrh tega Tito ni bil eden izmed tistih, ki so prebrali lekcijo in odšli. Tito se je vedno vračal. Skoraj nobene partijske konference v Sloveniji ni bilo — in bilo jih je precej — na kateri ne bi sodeloval Tito. To je v naših kadrih na terenu ustvarjalo prepričanje, da pozna Tito probleme prav tako dobro kakor sami. Zato so tudi cenili njegova mnenja, kako je treba te probleme reševati.

In naposled, Tito je bil v osebnih odnosih zmeraj neposreden, človeški in tovariški. Leta 1934 Tito ni bil dolgo v Sloveniji. Vendar smo vsi, ki smo sodelovali pri razgovorih in na konferencah, ohranili povsem

določen spomin na vse, kar je bilo v zvezi z njim. Poznejši stiki so to še bolj potrdili. Tako se spominjam tudi na svoje bivanje v Moskvi, ko je bil tam tudi Tito. On je bil edini človek, v katerega smo imeli mi, mlajši komunisti, ki smo prišli iz domovine, zaupanje in od katerega smo pričakovali rešitev naše Partije v obdobju, ko so Komunistično partijo Jugoslavije razdirali frakcionaški boji in ko je prišel tovariš Tito za generalnega sekretarja centralnega komiteja.

Do začetka leta 1930 sem delal v pokrajinskem komiteju SKOJ. Nato sem bil od začetka leta 1932 v ječi, po vrnitvi pa sem postal član pokrajinskega komiteja Partije, ki smo ga sestavljali sami bivši skojevci. V skojevski organizaciji v Sloveniji leta 1928 in 1929 ni bilo frakcionaštva, gotovo pa ne v obnovljenih partijskih organizacijah po šestojanuarskih udarcih. A vseeno smo vsi čutili posledice frakcionaških bojev v vodstvu Partije. Dejansko se je naša Partija od šestojanuarskega puča naprej razvijala tako rekoč po dveh tirih, v dve smeri. Po eni poti je šla Partija doma, po drugi pa so se razvijale stvari v vodilnih partijskih vrhovih, ki so bili v tujini.

V domovini se je odpor proti frakcionaštvu pokazal že pred 6. januarjem, posebno v zagrebški organizaciji, ki jo je vodil tovariš Tito. Pa tudi drugače je bilo v vsej partijski organizaciji čutili močan odpor proti frakcionaštvu. Težak boj, ki ga je Partija morala držati pod udarci po šestojanuarskem puču, je izredno pomagal, da se je očistila frakcionaških ostankov. Dobro se spominjam, da je v Sloveniji klonilo pod šestojanuarskim udarci doma vse, kar je bilo oportunistično ali kar je že načelo frakcionaštvo, kar ni bilo res dobro povezano z delavskim gibanjem, kar ni trdno stalo na

revolucionarnih pozicijah. Vse, kar je ostalo, je bilo pripravljeno na najodločnejši boj.

Zatorej je razumljivo, zakaj v osnovnih partijskih organizacijah frakcionaštva po šestojanuarskem obdobju, razen nekaj osamljenih središč v nekaterih delih Jugoslavije, skorajda ni bilo. Toda v vrhovih v zamejstvu je bilo drugače. Tam so se še nadalje razvijali frakcionaški spopadi. Vzrokov za takšno stanje je bilo več. Deloma so še zmeraj delovali ostanki starih frakcionaških delitev. Gotovo pa je, da bi pod vplivom stanja v partijskih organizacijah v domovini morali izginiti, če jih ne bi pri življenju ohranjale napake v metodah kominterne in v njeni kadrovske politiki.

Nezdavno stanje v vodstvu je imelo seveda hude posledice za stanje v domovini, ne toliko v smislu izzivanja frakcionašenja, grupašenja, kakor v smislu zaviranja revolucionarnega dela Partije. Pogosto smo dobivali nemogoče instrukcije ali pa so bili deležni uničujoče kritike očitni uspehi Partije v deželi, kar je bilo posebno težko breme za delo. Tolažili smo se, da je tega morda krivo nepoznavanje razmer v Jugoslaviji. Vendar je šlo po eni strani za frakcionaštvo, ki je ubijalo politiko, po drugi strani pa za to, da so posamezni ljudje v partijskem vodstvu v tujini — pozabljali na svojo odgovornost pred lastnim delavskim razredom in pred lastno domovino in — bolj skrbeli za to, kako bodo njihovo delo ocenjevali v Moskvi, v kominterni, kakor pa kakšni bodo praktični rezultati njihove politike doma. Kakor sem rekel, so taki ljudje nehali biti revolucionarji in so postali uradniki. Seveda v njih ni bilo niti trdice revolucionarnega duha.

V takšnem položaju so potrebe revolucionarnega razvoja v deželi prišle v konflikt z dogmatičnim vodstvom v zamejstvu. Razli-

ka med dejanskimi potrebami boja v domovini in shematskimi koncepcijami vodstva v zamejstvu je zaostrovala tudi notranje odnose v Centralnem komiteju. In v to se je tedaj vmešala kominterne. Zamenjani so bili razni ljudje v vodstvu, kar se je vse dogajalo brez zveze z razvojem partijske organizacije v deželi. Po tej poti se kajpada ni moglo popraviti stanje v vodstvu, še manj pa ga je bilo mogoče politično dvigniti in usposobiti za dejansko vodstvo Partije.

V kominterni so ocenjevali stanje v Partiji po odnosih v vodstvu v tujini. To stanje pa so deloma povzročile napake samega aparata kominterne. Tako se je dogodilo, da so v kominterni resno obravnavali predlog o razpustu Komunistične partije Jugoslavije, in to prav takrat, ko je KPJ na terenu že trdno stala na svojih nogah in je postala eden najmočnejših činiteljev v deželi. Končno so le zavrgli to pošastno namero.

V tem času je tovariš Tito postal generalni sekretar. Izmed vseh članov politburoja je bil on največkrat v domovini, tako da je bil zelo tesno povezan z življenjem partijskih organizacij. Že prej, ko je bil organizacijski sekretar CK, je predlagal, naj se vodstvo Centralnega komiteja vrne v domovino. Ta zahteva tovariša Tita, ki ni bila izpolnjena, dokler ni on prišel na položaj generalnega sekretarja Partije, je dejansko pomenila mnogo več kakor reševanje nekega organizacijskega problema. To je bil v celoti nov program, program preroda Partije kot celote, globoka sprememba v orientaciji celotne Partije. Poslati CK v domovino bi pomenilo vrniti ga Partiji in Partijo vrniti jugoslovanskemu delavskemu razredu.

Po mojem mnenju je bila zahteva, naj se vodstvo vrne v domovino, v tistem času odločilna. Izražala je odpor celotne partijske